

будуть спрямовані на поступове впровадження у Збройних Силах України ефективної системи душпастирської опіки та створення інституту військового духовенства (капеланства).

Отож, підбиваючи підсумки, варто зазначити, що окреслена вище проблема має комплексний, міжгалузевий характер й досить кардинально впливає на національну безпеку України, а тому вкрай важливим сьогодні є кооперування зусиль всіх науковців з метою подальшого вивчення цього надзвичайно актуального питання. В подальшому доцільною буде розробка закону про службу військових капеланів у Збройних Силах України та інших військових формуваннях.

Л. ВЛАДИЧЕНКО ■

РЕЄСТРАЦІЯ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ: ЗАКОНОДАВЧИЙ АСПЕКТ

В Україні на сьогодні реєстрація релігійних організацій, за законом перш за все передбачає реєстрацію статутів (положень) релігійних організацій виключно для одержання останніми правоздатності юридичної особи, а не для легалізації своєї діяльності на території України.

Як відомо, у Радянському Союзі, в Україні зокрема, релігійні громади були позбавлені права статусу юридичної особи. Спробуємо коротко висвітлити деякі аспекти реєстрації релігійних організацій та наслідків, що з цього випливали за часів радянської влади.

Поштовхом ненадання релігійним організаціям статусу юридичної особи послужило прийняття в січні 1919 року Декрету Тимчасового робітничо-селянського уряду України “Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви”, який є аналогічним Декрету Ради Народних Комісарів РСФСР “Про свободу совісті, церковних і релігійних об’єднань або про відокремлення церкви від держави і школи від церкви” (січень 1918 р.), в якому безпосередньо в п. 12 проголошувалося: “Ніякі церковні і релігійні товариства не мають... прав юридичної особи”. Саме цей пункт був закріплений у арт. 360 Адміністративного кодексу УСРР під назвою: “Релігійні громади не мають прав юридичної особи”.

В подальшому вся законодавча практика відносно релігійних організацій була направлена на відокремлення церкви і держави, тобто на виконання зазначеного декрету. Про що, наприклад, свідчить постанова Ради Народних Комісарів УРСР від 3 серпня 1920 року “Про насадження законодавчої практики УРСР і РСФСР в питанні відокремлення церкви від держави”, яка вже є показовою за своєю назвою. Надалі, показовим у питанні проведення реєстрації релігійних громад за радянських часів в Україні є Положення народного Комісаріату Внутрішніх Справ “Про порядок організації, діяльності, звітності і ліквідації релігійних громад та систему обліку адмінорганами складу релігійних громад та служників культу” від 29 грудня 1929 року, де безпосередньо у п. 1 розділу I зазначається: “Потрібною умовою початку діяльності кожної релігійної громади повинна бути реєстрація статуту громади” і далі підкреслюється, що “до реєстрації свого статуту у відповідних органах релігійна громада будь-якого релігійного культу не може почати своєї діяльності”, що у свою чергу закріплювалося арт. 359 Адміністративного кодексу УСРР. Далі у зазначеному положенні чітко прописуються умови існування, проведення культової практики, подання звітності до окрайвідділів. Як бачимо, контроль релігійних організа-

■ Владиченко Л. – канд. філос. наук, гол. спеціаліст відділу зв’язків з релігійн. організаціями Держкомнацрелігій України.

цій з боку держави був тотальним, поставив релігійні організації у жорсткі рамки і обмеження.

Щоб зареєструвати релігійну громаду в УРСР, згідно з п. 2а вищезгаданої постанови необхідною була наявність 50 фундаторів. Це вони у свого часу отримали назву “п’ятидесятки”. Цікаво, що у РСФРР для реєстрації аналогічної релігійної установи, згідно з Постановою Всеросійського центрального виконавчого комітету Ради Народних Комісарів РСФРР, від 8 квітня 1929 року, потрібно було лише 20 засновників після отримання реєстрації кожного року необхідно було подавати списки, які б підтверджували цей мінімум.

У згаданому положенні п. 12, IV підрозділу, I розділу чітко прописувалося, чому релігійна громада не мала прав юридичної особи. Причина банальна – майнове питання. Дійсно, релігійна громада не мала права набувати у власність майно, укладати угоди та інше, що має право робити юридична особа. Культові будівлі та інше майно, пов’язане з культовою практикою, передавалися релігійним громадам у безкоштовне користування, але після відчуження його до державної власності і взяття на облік у відповідні органи. Після припинення, з різних причин, діяльності тієї чи іншої релігійної громади культове майно, яким вона користувалася, повертається у державну власність.

Після внесення змін Указом Президії ВР РСФРР від 23 квітня 1975 року в Постанову Всеросійського центрального виконавчого комітету Ради Народних Комісарів РСФРР, від 8 квітня 1929 року, в п. 3а передбачалося, що “релігійні спільноти мають право одержувати церковне начиння, предметів релігійного культу, транспортних засобів, оренди, будівництва і купівлі споруд для своїх потреб у встановленому законом порядку”. Але статусу юридичної особи релігійним громадам не надавалося. Власне, отримали це право вони на завершенні існування Радянської влади лише 1990 року з прийняттям Закону СРСР “Про свободу совісті та релігійні організації”. Безпосередньо у ст. 13 згаданого закону зазначається, що “для отримання правоздатності юридичної особи релігійною спільнотою, громадяни, які її утворили, які досягли 18-річного віку, у кількості не менше десяти чоловік подають заяву з додатком статуту (положення)” у відповідний орган. Також, у п. 4 ст. 13 зазначеного Закону СРСР передбачено, що “законодавством союзних автономних республік може бути встановлений інший порядок реєстрації статутів (положень) релігійних організацій”.

З прийняттям незалежності України усі правовідносини, пов’язані із свободою совісті і діяльністю релігійних організацій, регулюються чинним законодавством. Базовим є Закон України “Про свободу совісті та релігійні організації” від 23 квітня 1991 року, який визначає параметри взаємодії держави та релігійних організацій, а саме характер їхніх прав та обов’язків.

Безпосередньо питання реєстрації статутів (положень) релігійних організацій регулюється ст. 14 вищезгаданого закону [Див.: 8]. В основу зазначеного закону був взятий згаданий вище Закон СРСР “Про свободу совісті та релігійні організації”, але звісно, що він був відредагований під нові зміни державного устрою та міжнародні стандарти. Наприклад, у діючому законі, у частині, яка передбачає реєстрацію статутів (положень) релігійних організацій є вилученим пункт відносно встановлення іншого порядку реєстрації статутів (положень) релігійних організацій.

Згідно з п. 4 ст. 8 Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації” зазначається, що повідомлення державних органів про утворення релігійної громади не є обов’язковим (зазначимо, що при реєстрації статуту статус юридичної особи отримує окрема релігійна громада, а не релігійна організація в цілому). Тобто, релігійна громада, яка підпорядковується тому чи іншому релігійному центру, може діяти (здійснювати культово-обрядову практику) на законних правах (легітимно) без реєстрації. Так, в Івано-Франківській області з 2007 року триває судовий процес відносно позову однієї релігійної громади Української Греко-Католицької Церкви до представників влади щодо вимог примусової реєстрації її статуту, що засвідчує прецедент відстоювання релігійними організаціями своїх прав. У свою чергу, як вже зазначалося вище, реєстрація статуту релігійної громади надає останній статусу юридичної особи.

В Україні набуття статусу юридичної особи необхідно для реалізації певних прав, які гарантовані державою. Наприклад, права: власності релігійних організацій – ст. 18; розповсюдження предметів релігійного призначення та релігійної літератури – ст. 22; ведення добродійної і культурно-освітньої діяльності – ст. 23; ведення міжнародної діяльності – ст. 24 та ін.

В деяких аналітичних статтях щодо стану релігійної свободи в Україні зустрічаємо висновки, які вказують на певні неузгодженості у законодавстві. Наприклад, автори “Моніторингу релігійної свободи в Україні” зазначають, що “...хоча законодавець передбачає, що релігійні громади можуть існувати легально без реєстрації (ст.8 закону Про свободу совісті та релігійні організації) та без статусу юридичної особи відповідно, на практиці, реєстрація є необхідним етапом для групи віруючих, які бажають у будь-який спосіб публічно сповідувати свою віру” [Антошевський Т., Коваленко Л. Моніторинг релігійної свободи в Україні : 2005-2007. – Львів: Релігійно-інформаційна служба України, Центр правових та політичних досліджень “СМІ”, 2008. – С. 27].

Потрібно зробити уточнення, відносно акцентів щодо контексту змісту закону. Отже, в контексті того, що “повідомлення державних органів про утворення релігійної громади не є обов’язковим”, на той час коли розроблялася концепція закону, акцент робився на тому, що для початку здійснення релігійною громадою культурно-обрядової діяльності не потрібно повідомляти державні органи, на противагу вимогам, які діяли при радянській владі.

Проте, не потрібно забувати, як вже зазначалося вище, що чинний Закон України “Про свободу совісті та релігійні організації” був прийнятий на основі Закону СРСР “Про свободу совісті та релігійні організації”, де вже цей пункт був присутній, на противагу попереднім редакціям радянських законів. Отже, відбувається розмежування на законодавчому рівні контексту легітимзації та реєстрації релігійної організації. Тому вищеперераховані правові гарантії держави, які передбачають державно-церковні відносини можливо здійснити безпосередньо після проходження законодавчо передбаченої процедури отримання статусу юридичної особи (реєстрації статуту (положення). У свою чергу статус юридичної особи для релігійних організацій надає останнім можливість виступати рівноправним суб’єктом правовідносин при реалізації своїх законних прав, що передбачено для будь-якого суб’єкта правовідносин у державі (і релігійні організації тут не є винятком).

Отже, між державою і релігійними організаціями закладені двосторонні відносини (як власне і між будь-якими іншими організаціями). З одного боку, держава надає певні права тим чи іншим суб’єктам, а з іншого боку – наділяє ці суб’єкти певними обов’язками. Наприклад, п. 3 ст. 35 Конституції України [Див.: Конституція України основного закону з офіційними тлумаченнями Конституційного Суду. – К.; Наукова думка, 2006. – С. 17] передбачає, що жодна релігія не може бути визнана державою як обов’язкова, а в ст. 5 Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації України” зазначено, що держава не втручається у здійснювану в межах закону діяльність релігійних організацій, не фінансує діяльність будь-яких організацій, створених за ознакою ставлення до релігії. У свою чергу в п. 4 Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації України” наголошує, що ніхто не може бути увільнений від своїх обов’язків перед державою або відмовитися від виконання законів за мотивами релігійних переконань. Тому, водночас у п. 9 ст. 5 зазначеного закону передбачено, що релігійна організація зобов’язана додержувати вимог чинного законодавства і правопорядку, а також п. 2 ст. 13 проголошує, що релігійна організація як юридична особа користується правами і несе обов’язки відповідно до чинного законодавства і свого статуту (положення). Отже, релігійній організації в Україні, для того щоб здійснювати свою обрядово-культурну діяльність, не потрібно повідомляти про своє існування державним органам, а от для набуття статусу юридичної особи релігійна громада зобов’язана пройти передбачену чинним законодавством процедуру реєстрації юридичних осіб.

У питанні реєстрації релігійних громад, після того як набрав чинності (1.01.2004р.) Закон України “Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізич-

них осіб – підприємців” від 15 травня 2003 року процедура реєстрації релігійних організацій певним чином отримала подвійний стандарт. Наприклад, у ст. 13 Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації” зазначено, що релігійна організація визначається юридичною особою після реєстрації її статуту (положення). У свою чергу у ст. 4 Закону України “Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців” зазначається, що релігійні організації набувають статусу юридичної особи після їх державної реєстрації у порядку, встановленому цим Законом. На це неодноразово звертали увагу експерти у сфері юриспруденції та релігієзнавства у ЗМІ та у виступах на конференціях та круглих столах відповідної тематики.

Отже, релігійні організації самостійно реєструють статут (положення) у державного реєстратора в два етапи.

Крок перший – спочатку реєструється статут (положення) релігійної організації у відповідному органі реєстрації релігійних статутів. Залежно від виду релігійної організації (законом передбачені такі: релігійні громади, монастирі, управління і центри, релігійні братства, місіонерські товариства, духовні навчальні заклади) реєстрація статуту відбувається або у Державному органі у справах релігій, або в обласній, у місті Києві та Севастополі міських державних адміністрацій, та в Автономній Республіці Крим – в Уряді Республіки Крим.

На сьогодні в Україні Державним органом у справах релігій є Державний комітет України у справах національностей та релігій. Згідно з п. 1 Положення “Про Державний комітет України у справах національностей та релігій” затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 14 лютого 2007 р. № 201, зазначений орган є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Віце-прем’єр-міністра України.

На сьогодні, згідно з чинним законодавством, для реєстрації статуту (змін і доповнень статуту) релігійної громади необхідно подати такі документи: заява релігійної громади за підписом не менш як 10 осіб (які досягли 18-річного віку), які її утворили – 1 примірник; статут (зміни і доповнення статуту) – 3 примірники; протокол загальних зборів релігійної громади, на яких прийнято статут – 1 примірник; заява щодо юридичної адреси релігійної громади – 1 примірник; документи необхідно подавати на ім’я голови обласної (або міської – у містах Києві та Севастополі) державної адміністрації [Див.: Перелік документів, необхідних для реєстрації статуту (змін і доповнень статуту) релігійної громади // <http://www.risu.org.ua/ukr/resourses/otherresourses/registerdoc/>].

Зазначимо, що у п. 2 ст. 124 Конституції України [Див.: 10, с. 76] визначено, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Юрисдикція судів, тобто їх повноваження вирішувати спори про право та інші правові питання, поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі. Делегування або привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускається. Отже, згідно з чинним законодавством кожна релігійна громада у випадку порушення її прав може подати відповідний позов до судових органів для оскарження в суді релігійною громадою дій органу, який здійснює реєстрацію.

Крок другий – безпосереднє набуття статусу юридичної особи через державного реєстратора за місцем знаходження. Орган державної реєстрації визначається відповідно за юридичною адресою (яка зазначалася релографізацією у попередньому кроці під час реєстрації статуту) релігійної організації, тобто за місцем знаходження юридичної особи. Згідно з ст. 5 Закону України “Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців” державні реєстратори діють при виконавчому комітеті міської ради міста обласного значення або у районній, районній в містах Києві та Севастополі державній адміністрації.

Тобто, релігійні організації самостійно надають до вище зазначених органів статут і решту документів, щоб отримати остаточно статус юридичної особи, з усіма наслідками, які з цього випливають (визначення діяльності за КВЕД (для релігійних організацій відповідно до Наказу Державного комітету стандартизації, метрології та сертифікації “Про затвердження Державного класифікатора України” від

22 жовтня 1996 р. № 441 визначений такий вид діяльності за КВЕД як 91.31.0), отримання довідки з Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (ЄРДПУО), реєстрація в органах статистики, взяття на облік у Пенсійному фонді, Фонді загальнообов'язкового державного соціального страхування, Фонді соціального страхування від нещасних випадків на виробництві, Фонді соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, податковій адміністрації, отримання дозволу виготовлення печатки, відкриття банківського рахунку) [Див.: Яцків Т.Г., Тарасенко Л.Л. Державна реєстрація громадських організацій, релігійних організацій, профспілок, благодійних організацій в Україні: від А до Я. – Львів: Юриспруденція. – 2008. – С. 56-84].

Зазначимо, що питанню реєстрації релігійних організацій на міжнародному рівні приділяється значна увага, наприклад у документах Парламентської Асамблеї Ради Європи, Організації Об'єднаних Націй тощо. Для прикладу наведемо витяг документа “Громадянські і політичні права, включаючи питання про релігійну нетерпимість”, прийнятого Комісією з прав людини Організації Об'єднаних Націй від 20 грудня 2004 року [Див.: Доклад, представленый Специальным докладчиком по вопросу о свободе религии или убеждений Асмой Джахангир “Гражданские и политические права, включая вопрос о религиозной нетерпимости” // <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/G06/G06/117/21/PDF/G0611721.pdf?OpenElement>].

Зазначений доклад був заслуханий у квітні 2005 року на 61-й сесії Комісії з прав людини ООН, який представляла спеціальна доповідачка питань про свободу релігії чи переконання Асма Джахангир. Доповідачкою було проаналізовано великий обсяг інформації відносно питань чи проблем релігійного характеру, зокрема, у висвітленні блоку “Загальних питань, які стосуються свободи релігії чи переконань” було наголошено на тому, що у деяких країнах (Республіці Білорусь, Киргизькій Республіці, Монголії, Республіці Молдова, Туркменістані, Республіці Узбекистан, Еретрії) існує проблема реєстрації релігійних організацій. В їх документах проголошуються рекомендації, які слід враховувати країнам при прийнятті відповідного законодавства та й безпосередньо при втіленні цього законодавства в життя.

Зазначені рекомендації зводяться до наступного: реєстрація не повинна мати обов'язкового характеру, тобто вона не повинна бути попередньою умовою для відправлення релігійних обрядів, а використовуватися тільки для набуття правосуб'єктності і отримання пов'язаних з цим пільг; процедура реєстрації має бути простою і швидкою і не повинна обумовлюватися багаточисленними формальними вимогами про кількість членів чи часу існування тої чи іншої релігійної групи; реєстрація не повинна обумовлюватися отриманням думки про сутність релігійних переконань, характером організаційної структури, складом духовенства; жодній релігійній групі не повинно бути дозволено приймати рішення про реєстрацію іншої релігійної групи.

Питання реєстрації релігійних організацій цікавить міжнародну спільноту в контексті дотримання прав людини. Нагальність даного питання показує нещодавня (травень 2008 р.) зустріч керівництва Держкомнацрелігій та МГО “Права людини без кордонів”, на якій були підняті та обговорювалися актуальні питання щодо конфесійної ситуації в Україні, зокрема порядок реєстрації релігійних організацій, процедуру експертизи статутних документів та про державні органи влади, які приймають остаточні рішення щодо реєстрації чи нереєстрації тієї чи іншої релігійної громади.

Отже, питанням свободи віросповідання, державно-церковним відносинам, особливо в пострадянських країнах, в міжнародній спільноті надається досить підвищена увага з боку органів державної влади, громадських, правозахисних організацій тощо. Фокусування уваги саме на цих аспектах є не випадковим, оскільки вони безпосередньо торкаються питань дотримання основних прав та свобод людини, що веде до зміцнення позицій громадянського суспільства.